

Oud-Zuid

door Jaap Goedegebuure

Achtergronden en uiterlijke beschrijving

Oud-Zuid, het debuut van Nicolaas Matsier (pseudoniem van Tjit Reinsma, 1945) kwam uit in het voorjaar van 1976 bij uitgeverij Querido en bevat drie verhalen. Daarvan werden 'Scheltema Oostersche Kunst' en het titelverhaal voorgepubliceerd in de jaargangen 1974 en 1975 van het literaire tijdschrift *De Revisor*. Nadat *Oud-Zuid* drie herdrukken had beleefd, werd de bundel in 1995 integraal opgenomen in een verzameling van alle verhalen die Matsier tot dan toe had laten verschijnen. Bij deze laatste herdruk vervielen de namen van de drie achtereenvolgende vertellers. In de eerste druk heetten die alle drie nog Nico, dan wel voluit Nicolaas Matsier.

Inhoud

De verteller blikt terug op een periode, inmiddels een jaar geleden, dat hij in dienst was bij de firma Scheltema Oostersche Kunst, 'min of meer om het overige personeel te bespieden', zoals hij zelf zegt. Zijn chef is een zekere Koers, opvolger van de oprichter, de inmiddels tachtigjarige, kinderloze en zieke Scheltema. Die verblijft meestal in zijn villa in Aerdenhout en verschijnt alleen op de zaak als hij niet aan het bed gekluisterd is of betrokken wordt bij huiselijke problemen, veroorzaakt door zijn paranoïde echtgenote.

Koers' wantrouwen jegens het personeel spitst zich toe op mevrouw Limperg, al sinds jaar en dag de drijvende kracht van de kunsthandel. Ze is bevriend met Samuel Meerschwan, 'tot voor kort Scheltema's opvolger in hope en evenals zijn voorgangers met onmin weggegaan'. Zij zet de verteller aan het werk in de verwaarloosde bedrijfsbibliotheek. Hij moet er de boeken ordenen, het kaartsysteem bijwerken en op basis van catalogi en verkoopbedragen van de veilinghuizen Sotheby en Christie's

Scheltema Oostersche Kunst

prijzen noteren. Zo doet hij in korte tijd een flinke kennis op van de antieke Chinese en Japanse kunst.

Belangrijker voor het verloop van het verhaal is dat zijn werk in de bibliotheek al gauw zo weinig tijd meer kost dat Koers hem opdraagt ook de zolder maar eens op te ruimen. Daar treft hij een enorme hoeveelheid documenten en voorwerpen aan die hem in staat stellen de levensloop van de oude Scheltema te reconstrueren. Scheltema is zijn loopbaan ooit begonnen als onderwijzer, heeft poëzie geschreven en lezingen gehouden, en is verwickeld geweest in verschillende liefdesaffaires. Maar ondanks alles wat de verteller te weten komt, blijft de man toch een vreemde voor hem. 'De contouren van zijn leven, waarmee ik nu enigermate op de hoogte was, hadden die vreemdheid slechts meer vorm gegeven.'

Wanneer de overdracht van de kunsthandel aan Koers zijn beslag heeft gekregen, verdwijnt Scheltema niet alleen stilaan uit beeld, het is alsof hij nooit echt inhoud heeft gekregen. De complete inventaris van de zolder is inmiddels met het oud vuil meegegeven. 'Wat hij achterliet, was een winkel.' Met die eclips komt ook het dienstverband van de verteller tot een einde. Hij beseft dat zijn aanwezigheid vrijwel geen nut meer heeft en neemt zijn ontslag, niet toevallig op de dag dat hij een dure vaas breekt.

Oud-Zuid

Een naamloze verteller neemt zijn intrek in de woning van een bevriend stel om er voor de kat, de planten en de post te zorgen. Zijn bereidheid daartoe is des te groter nu hij zich moet voorbereiden op een aantal tentamens filosofie. Maar van echt studeren komt vrijwel niets. Hij zoekt voortdurend uitvluchten en verliest zich in beuzelarijen. Wonderwel slaagt hij toch zonder noemenswaardige voorbereidingen voor het eerste tentamen.

Het tweede tentamen staat meteen alweer voor de deur, en dus nodigt de verteller zijn vriend Simon uit om hem gezelschap te houden. Simon is gedisciplineerd en wilskrachtig en kan dus het goede voorbeeld geven waar hij zelf tot nu toe heeft gefaald. Maar dan doet zich een nieuwe vorm van afleiding voor. Simon ontwaart aan de overkant een vrouw die naakt ligt te zonnen op haar balkon en ook af en toe ongekleed achter de ramen van haar flat opduikt. De twee mannen raken in toenemende mate gefascineerd door deze onverwachte verschijning en doen zelfs pogingen om via telefoon of per post met haar in contact te komen, alles zonder resultaat.

Nadat Simon is vertrokken, vervalt de verteller opnieuw tot lethargie. Dan komt het moment dat de huiseigenaren van vakantie terugkomen. Nu hij nog een keer zijn vaste route langs de te begieten planten maakt valt hem op dat de twee bosjes rozen die hij bij zijn komst aantrof helemaal verdord zijn. Hij

besluit ze te laten staan, want 'zo kon je tenminste zien dat hier tijd verstreken was.'

De verteller gaat in op het verzoek van zijn zuster Nora om met haar naar de Siciliaanse plaats Taormina te reizen. Daar woont de Italiaanse ober Benito met wie ze tijdens een eerdere vakantie een relatie heeft aangeknoopt. Hoewel hij niet meer met zijn vrouw samenleeft, is het hem niet mogelijk van haar te scheiden. Wel is hij inmiddels al een keer in Nederland geweest om Nora op te zoeken.

Nadat broer en zus met de nachttrein in Rome zijn aangekomen, blijven ze daar een paar dagen om wat van de stad te zien. Pogingen van de verteller om Nora ertoe te bewegen telefonisch contact op te nemen met Benito, lopen stuk op haar onwil. Ten slotte vraagt ze of hij niet liever wil bellen. Als hij daar gevolg aan geeft, krijgt hij een niet al te toeschietelijke Benito aan de lijn. Maar wanneer hij de telefoon aan haar heeft doorgegeven, lijkt er weer geen vuiltje aan de lucht te zijn.

Van Rome reizen de twee nu per vliegtuig door naar Sicilië. Er vinden een aantal ontmoetingen met Benito plaats, maar altijd wanneer hij aan het werk is. Alleen de laatste avond gaan ze gedrieën uit eten en is Nora na afloop even met haar vriend alleen. Thuisgekomen vraagt ze haar broer of hij Benito aardig vond.

Coppertone

Interpretatie

In *Oud-Zuid* tekenen zich een aantal thematische lijnen af die zorgen voor een hechte samenhang binnen de bundel als geheel. In de eerste plaats wordt de verteller (van wie verondersteld kan worden, zeker nu hij in de eerste druk overal Nico dan wel Nicolaas Matsier heet, dat hij steeds dezelfde is) beheerst door een sterk besef van zinloosheid. Hij brengt zijn dagen in ledigheid door ('Oud-Zuid'), twijfelt aan het nut van zijn bezigheden ('Scheltema Oostersche Kunst'), en vraagt zich af wat hij tijdens de Italiaanse reis met zijn zuster eigenlijk aan het doen is. Het gevoel van zinloosheid wordt bestreden met de drang om orde te scheppen en betekenis toe te kennen aan dingen, feiten, voorvallen en omstandigheden.

Ordering is sowieso bepalend voor de handeling van 'Scheltema Oostersche Kunst'. De verteller wordt met dat oogmerk aan het werk gezet en voert zijn opdracht zeer stipt uit. Hij gaat zelfs nog verder dan van hem wordt verwacht, nu hij zich buigt over het verborgen archief van de oude Scheltema. Zijn bezigheden krijgen af en toe zelfs iets dwangneurotisch, bijvoorbeeld wanneer hij zich bij het opruimen van de bibliotheek

Thematik

verliest in ingewikkelde classificatieproblemen. Voor het arbitraire en futiele van zijn inspanningen lijkt hij oog te krijgen als de oude heer Scheltema hem tijdens een van zijn schaarse bezoeken vertelt dat hij zijn eigen boeken ordent naar formaat.

In 'Oud-Zuid' is nog veel duidelijker sprake van dwangneurose. Wegduikend voor zijn eigenlijke taak, de voorbereiding op zijn tentamens, zoekt de verteller zijn bezigheden in het netjes maken van zijn bureau, gepeuter in zijn oren en het met vriend Simon beloeren van de naakte overbuurvrouw.

In 'Coppertone' overheerst bij de verteller scepsis aan het nut van de missie die hij ter wille van zijn zuster onderneemt. Bij vrijwel alles wat hij tijdens hun gemeenschappelijke reis onderneemt, tot in de meest triviale bezigheden toe, verkeert hij in de greep van twijfel en onzekerheid.

Scepsis en twijfel dragen sterk bij aan het sowieso al sterk levende gevoel een buitenstaander te zijn. In 'Scheltema Oostersche Kunst' begint het er al mee dat de verteller wordt ingehuurd om zijn aanstaande collega's te bespieden. In het verdere verloop van het verhaal blijft hij gevangen in een isolement dat deels opgedrongen en deels vrije keuze is. In 'Oud-Zuid' voelt hij zich in het huis van het bevriende stel nooit helemaal op zijn gemak. In 'Coppertone' blijft Italië een onwennige omgeving.

Ordering en betekenisgeving spelen niet alleen in 'Scheltema Oostersche Kunst' een prominente rol. In 'Coppertone' laten de broer en zus zich tijdens hun toeristische excursies in Rome en Taormina leiden door reisgidsen die de door hen bereide omgeving overzichtelijk en hanteerbaar maken. Daar gaat zelfs iets dwingends van uit.

Wij noemden de namen, en de gebouwen – althans de schimmen daarvan – gaven acte de présence; ze méldden zich bijna. Terwijl het in feite natuurlijk omgekeerd was: eerst was daar dat ontzaglijke terrein, onoverzichtelijk, vervolgens was de gids er, en tenslotte waren wij er, die, om de instant-kennis der reisgidsen deelachtig te worden, de voorgeschreven handelingen uitvoerden.

Evident dwangmatig wordt de neiging om de werkelijkheid te transformeren tot een afgeleide daarvan wanneer de indolente verteller in 'Oud-Zuid' zich overweldigd voelt door alles wat er in en om het huis van zijn vrienden te zien is. 'Ik ging op de bank zitten en zag nu overal tekens, die een of ander patroon vormden, die in een bepaalde richting wezen.'

De overtuiging dat we alleen kunnen waarnemen en ervaren door bemiddeling van representaties wordt in deze verhalen extra zwaar aangezet met indicaties dat we hier steeds met een verzonnen, imaginaire, op zijn best kunstmatige wereld

te maken hebben. In de kunsthandel maakt de verteller af en toe Amerikaanse klanten mee, 'over wie ik zou moeten zwijgen omdat zij, opgeschreven, niet langer van vlees en bloed schijnen te zijn – in schrille tegenstelling tot de werkelijkheid'. Het Italië dat de broer en zus bereizen is in de eerste plaats een 'land van aria's en smaakvolle façades', Taormina vertegenwoordigt niet meer dan 'een citaat uit een reisgids'.

Onechtheid is in dit geval vooral het resultaat van een proces waarin het schrijven dient als een middel om de zich als een chaos voordoende realiteit te ordenen. Dat daaraan een zekere steriliteit eigen is blijkt indirect als de verteller kennis neemt van Scheltema's dagboeken en gedichten

Poëtica

De kunstmatigheid van het proza liep zozeer in het oog dat alleen een dwaas kon hopen iets – ja, wat precies? – te achterhalen. Dat ik toch bleef hopen, kwam misschien doordat het dagboek dermate chaotisch van inhoud was, zo berstensvol van weliswaar wazig gehouden maar uiterst ontplofbare gevoelens, en zozeer herhaling van zichzelf dat ik alsmaar bleef denken: nu gaat er eindelijk wat gebeuren, daar komt het.

Met kunstmatigheid wordt de chaos omcirkeld, geïsoleerd en daardoor geneutraliseerd tot niets, een leegte achter fraaie vormen. De wereld van de kunsthandel is een puur artificiële. Wat overheerst is het besef van nutteleloosheid. In de titel van 'Coppertone' komt het idee van onechtheid nog sterker tot uitdrukking, nu die verwijst naar een middel om sneller, en dus kunstmatig, bruin te worden.

De formuleringen en verteltrant die in deze drie verhalen worden gehanteerd komen regelmatig in de buurt van het jargon en het idioom die eigen zijn aan het wetenschappelijk en encyclopedisch vertoog. Ze passen bij de persoonlijkheden van de verteller en de auteur, filosofisch geschoold als die nu eenmaal zijn. Daarnaast wordt de stijl gekruid door een vorm van ironie die kracht bijzet aan de sceptische levenshouding van de vertellers.

Stijl

Context

Vanaf zijn debuut geldt Matsiers werk als een karakteristiek voorbeeld van het zogeheten Revisorproza. Niet alleen werden twee van de drie verhalen voorgepubliceerd in het tijdschrift van die naam, vanaf 1976 maakte Matsier ook deel uit van de redactie. Kenmerkend voor de literatuuropvattingen die in *De Revisor* werden uitgedragen en gepraktiseerd is de overtuiging

dat de literaire tekst een construct is dat voortkomt uit de verbeelding en in hoge mate steunt op vorm en stijl. Ordening en betekenisgeving zijn niet louter vormgevingskwesties maar gelden ook als kentheoretische problemen die als zodanig worden gethematiseerd.

Als specimen van het Revisorproza is Matsiers werk na verwant aan dat van zijn mederedacteurs Dirk Ayelt Kooiman en Frans Kellendonk. Het motief van een ordenende bibliothecaris, archivaris of lexicoloog komt behalve in 'Scheltema Oostersche Kunst' ook voor in Doeschka Meijsings romans *Tijger, tijger!* en *Utopia* en in *Zoeken naar Eileen W.* van Leon de Winter. Er valt in dit verband ook te denken aan de aartsvader van de moderne roman, Gustave Flaubert, de auteur van *Bouvard et Pécuchet*. De titel verwijst naar twee mannen die een alomvattend encyclopedisch werk willen schrijven, maar in hun ambities jammerlijk falen. Over Flaubert zei Matsier eens dat *De Revisor* een ongepubliceerd gebleven fragment van hem onmiddellijk zou publiceren.

Tot de biografische context van 'Scheltema Oostersche Kunst' hoort het gegeven dat Matsier in de jaren zeventig werkzaam was als redacteur van de Spectrumencyclopedie. Dat het titelverhaal een sterk autobiografische inslag heeft, valt af te leiden uit de bijdrage van T. van Deel aan de reeks 'Het favoriete personage' die begin jaren tachtig in *Vrij Nederland* verscheen en in 1983 in boekvorm werd gepubliceerd. Van Deel, nauw bevriend met Matsier, laat doorschemeren dat het destijds zijn woning en kat waren waarop gepast moest worden.

Waarderingsgeschiedenis

Uitgesproken lovend over *Oud-Zuid* toonde zich Kees Fens, ten tijde van Matsiers debuut in Nederland de leidende literaire criticus. Hij prees de virtuositeit en de perfectie van stijl en compositie, maar tekende daar wel bij aan dat de ironische toon soms iets kreeg van een al te nadrukkelijke nonchalance. Ook vroeg hij zich af wat Matsier na zo'n geslaagd begin eigenlijk nog zou kunnen schrijven. Na deze drie verhalen over een 'doodmoeie wereld', die in Fens' ogen karakteristiek waren voor een 'literaire natijd' kon de auteur hooguit nog 'een geducht essayist of wetenschapper' worden. Het zijn conclusies die bijna letterlijk terugkeren in de bespreking van Alfred Kossmann.

Ook Leo Geerts had oog voor Matsiers literaire kwaliteiten, maar vond wel dat de verhalen vanwege de futiliteit van de handeling aan de oppervlakte bleven. Gerrit Komrij, zeer positief gestemd en wat zijn argumenten betreft op hetzelfde spoor als

Fens, gaf aan zijn lof een grappige draai: 'Matsier zou over een sigarebandje een adembenemend verhaal kunnen schrijven en over drie sigarebandjes een thriller.'

Het door Fens aangestipte motief van de existentiële leegte was voor de christelijke recensent H. Slings reden om Matsiers bundel neer te zetten als representatief voor een moderne kunst die denkt het zonder God te kunnen stellen.

Ab Visser nam in zijn recensie een voorschot op een discussie die pas een jaar later zou losbranden toen Aad Nuis naar aanleiding van Frans Kellendonks debuut *Bouwval* een artikel schreef waarin hij het 'academisme' van de Revisorauteurs laakte en daarbij Matsier met name noemde. Visser was bevreesd voor een literatuur door en voor universitair geschoolden, met elitarisme en mandarijnengedrag als kwalijk gevolg.

Voor deze bespreking is gebruikgemaakt van:

Nicolaas Matsier, *Oud-Zuid, Onbepaald vertraagd, De eeuwige stad, Een gebreid echtvaartje, en andere verhalen*, Amsterdam 1995.

Secundaire literatuur

Kees Fens, Welgesteld proza van een debutant. In: *de Volkskrant*, 25-3-1976.

Gerrit Komrij, Het schrijven dat verklaart en ordent: het debuut van

Nicolaas Matsier. In: *Vrij Nederland*, 27-3-1976.

Aad Nuis, De verteller als voyeur. In: *Haagse Post*, 7-4-1976.

Wim Vogel, Matsier, Meijsing en Membrecht: goud, zilver en een stuk schroot. In: *Haarlems Dagblad*, 15-5-1976.

Jan Nies, Nicolaas Matsier laat lezer met lege handen achter. In: *Het Binnenhof*, 29-5-1976.

Alfred Kossmann, Doeschka Meijsing en Nicolaas Matsier. In: *De Limburger*, 5-6-1976.

H. Slings, Verhalenbundels vertolken modern levensgevoel. In: *Nederlands Dagblad*, 26-6-1976.

Jaap Goedegebuure, Verhalen van een nutteloos toeschouwer. In: *Tirade*, nr. 215-216, 1976, jrg. 20, pp. 377-381.

Leo Geerts, Geen sensatie maar wel boeiende literatuur in het debuut van Nicolaas Matsier. In: *De Nieuwe*, 23-7-1976.

Piet Keijsers, Nicolaas Matsier: 'Oud-Zuid'. In: *Brabants Dagblad*, 14-8-1976.

Ab Visser, Maatschappelijke afzijdigheid en betrokkenheid. In: *Leeuwarder Courant*, 18-9-1976.

Aad Nuis, Ponden onbevredigend proza. In: *Haagse Post*, 4-6-1977.

Jan Brokken, Het academisme in de literatuur: Matsier, Meijsing, Kooiman en Kellendonk op zoek naar een methode. In: *Haagse Post*, 16-9-1977.

